

BUGUNGI KUNDA SAN'ATDA ZAMONAVIY ESTRADA
CHOLG'ULARINING O'RNI

Xakimova Zarnigor

Respublika musiqa va san'at kolleji

Musiqaning ijtimoiy hayotdagi roli beqiyos darajada oshdi va har kuni tobora keng miqyosda o'sishda davom etib, sivilizatsiyaning barqaror ishlashini ta'minlamoqda. Estrada faoliyatini rivojlantirish tendentsiyalari bilan bog'liq masalalar turli adabiyotlar doirasida ko'rib chiqiladi: bular ijtimoiy-madaniy hamda ijtimoiy-madaniy faoliyat nazariyasi bo'yicha turli qo'llanmalar, shuningdek estrada bo'yicha maxsus adabiyotlar, olimlarimiz dissertatsiyalarini o'z ichiga oladi. Bulardan: D.Mullajonov, S. Begmatov, T.G'ofurbekov, R.Yunusov, d.Jamalova kabi olimlarimizning ishlarini e'tirog etishimiz darkor.[6] Tadqiqotimizning maqsadi: kontsert faoliyatining ijtimoiy-madaniy mohiyati va funktsiyalarini aniqlash, shuningdek, O'zbekiston kontsert faoliyati va sahna bozorining rivojlanish tendentsiyalarini ko'rib chiqishdan iborat bo'lib, ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'ydi: - estrada san'ati fenomeni vauning mohiyatini aniqlash; - O'zbekistonda kontsert faoliyatining tarixi va kelib chiqishini ko'rib chiqing; - O'zbekistonda kompozitorlik faoliyatini rivojlantirishning hozirgi tendentsiyalarini ko'rib chiqish; - O'zbekistonda kompozitorlik faoliyatini rivojlantirishning asosiy muammolarini aniqlash.[5] Musiqa cholg'u asboblarini (rekonstruksiya qilish) o'zgartirish ya'ni ularni yangi texnologiya, muayyan shakllarida o'zgartirishlar kiritish bilan yasashni anglatadi. Undan asosiy maqsad tovush (ohang) xususiyatlarini yaxshilash, cholg'ularda yangi texnik imkoniyatlar yaratish, (tovush tusi) nozikliklariga erishgach, 12 bosqichli ravon sur'atlarga bo'lingan xromatik tuzilmalarni joriy etish, tovushqatorlarni kengaytirishdir. Demak rekonstruksiya, musiqa cholg'u asboblarini takomillashtirish, cholg'ularini mustahkamligini, chidamligini, ayrim qismlarning sezgirligini oshirish, tovush (ohang) hosil qilish sifatini, zamonaviy ijrochilikning yuksak texnik va badiiy talablariga javob bera oladigan darajada yaxshilashni anglatadi. Qardosh xalqlar musiqasi tadqiqotchisi V.M.Belyayev o'zining "O'zbek xalq cholg'u asboblari" kitobida (Moskva 1933 yil) o'zbek xalq cholg'ularini rekonstruksiya qilish va takomillashtirish zarurligi muammosini ko'tarib chiqdi. U hozirgi paytda universal nota yozish vositasi sifatida Ovropa nota yozuvi asosida o'zbek musiqa asboblarini standart tuzilishini aniqlanishni taklif etdi. O'zbek halq cholg'ulari xilma-xil bo'lganligi uchun uni

takomillashtirish nihoyatda qiyin vazifa edi.[4] Asta-sekinlik bilan an'anaviy cholg'ularning eski namunalari o'rniga zamonaviy ijrochilikning yuksak talablariga javob bera oladigan yangi namunalar paydo bo'la boshladi, va mavjud bo'lgan musiqa asboblarini yanada takomillashtirishga urinishlar bo'ldi. Chang, g'ijjak kabi cholg'ularga qo'shimcha torlar qo'yilgach, bu qo'shimcha torlar ularning ohang doirasini ancha kengaytirdi.XX asr 30-yillarning boshlarida musiqa cholg'ulari yasash ustasi Usta Usmon Zufarov (1892 -1981 yil) ko'plab dutor, tanbur, g'ijjaklarning turdosh oilasini yaratdi.Matyusuf Xarratov changni takomomillashtirish ustida saboq bilan ishladi. O'sha paytdagi chang kichik hajmga (diapazonga) ega edi. Izlanishlar natijasida M.Xarratov changning yuqori registrini qo'shimcha torlar va xarraklar hisobiga kengaytirdi. O'zbekiston radiosi qoshidagi xalq cholg'ulari milliy ansamblning rahbari Yunus Rajabiy, Usta Usmon Zufarov bilan hamkorlikda dutor bas (katta dutor) g'ijjak bas (katta g'ijjak) g'ijjak alt namunalarini yaratdilar. Bu cholg'ular unison va ansambl jo'rligida, keyinchalik orkestr tarkibiga kiritildi.O'sha paytda musiqa asboblarini yasash uchun maxsus ustaxonalar ochish boshlandi, Namangandagi musiqa ustaxonasiga taniqli xalq sozandasi Usta Ro'zimat Isaboyev (1885-1964 yil) boshchilik qildi. U ijrochilar tomonidan keng qo'llanilgan bir necha yarim tonli xromatik chang yasadi. Buxorolik Usta Hoji ota, Usta Tohirjon Davlatov, Usta Najmiddin Nasriddinov, Usta Ma'rufjon Toshpo'latovlar bir qancha o'zbek xalq cholg'u asboblarini hozirgi zamonaviy yangi turlarini yaratishdi.[3]Toshkentda qo'shnay va surnay asbobini taniqli sozandalar Xayrulla Ubaydullayev, Usta Qayum surnaychi takomillashtirishga urinishdi. XX asr 30-yilning o'rtalaridan boshlab o'zbek xalq cholg'u asboblarini sistematik tarzda takomillashtirish ishlari qizg'in tus oldi.A.I.Petrosyans rahbarligi ostida bir gurux soz ustalari Usta Usmon Zufarov, V.A.Romanchenko, A.A.Kevkoyans, S.Ye.Didenko, V.V.Andreyevning tajriba va ijodiy yutuqlariga tayanib, dutor va tanburni turdosh oilalarga bo'lishga harakat qildilar. Asos sifatida sof yarim ton hosil qiluvchi, ya'ni xromatik teng yarim tovushqatoriga ega 12 bosqichli ravon sur'atlarga bo'lingan tovush qator qabul qilindi.Keyinroq g'ijjaklarning kvarta, kvinta sozli turkumi yaratildi, ruboblar takomillashtirildi, prima (kichik rubob) ixtiro qilindi. [2]Yangi musiqa asboblari avvaliga A.I. Petrosyans tashabbusi bilan Toshkent Davlat musiqa bilim yurtida tashkil qilingan o'quv cholg'u orkestr sinfida sinaldi. Keyinchalik O'zbekiston Davlat filarmoniyasi orkestrida cholg'ularni rekonstruksiya qilish tajribaxona vazifasini o'tadi.1943 yilga kelib halq cholg'ularining rivojlangan turlari anchaga ko'paydi. 50-yillarga kelib sinov tajribaxonasida Qirg'iziston, Turkmaniston, Tojikiston va

Qoraqalpog'iston halq musiqa cholg'ulari ham rekonstruksiya qilindi va takomillashtirildi. Qirg'iziston uchun qobizlar: prima, sekunda, alt, (pardali va pardasiz) bas va kontrabas turlari, torli mizrobli qobizlar: prima, tenor, alt, kamonchali qobizlar; alt, kontrabaslar, Qoraqalpoq cholg'ularidan dutorlar turkumi, mizrobli dutorlar paydo bo'lishi va orkestr tuzilishidagi ulkan yutuqlar yuzaga keldi. 1948 yilga Toshkent Davlat konservatoriyasida xalq cholg'u ijrochiligidan ta'lim berish boshlandi va oradan bir oz vaqt o'tgach orkestr sinfi tashkil qilinib cholg'u ijrochiligi rivojlanib ketdi.[1]

Xulosa: Endilikda nafaqat o'zbek kuylari, balki qardosh xalq musiqalari, Ukraina, Maldaviya, Turkman, Tojik, Qoraqalpoq, Uyg'ur musiqalari bilan bir qatorda Ovrupa kuylarini ham ijro etish yo'lga qo'yildi. 1955-60- yillarda orkestr ijrochilar soni yuzga yaqinlashib bordi, orkestr tarkibida urma zarbli litavra, triugolnik, baraban, doiralar, torlikamonchali musiqa cholg'ulariga g'ijjak: prima alt, bas va kotrabaslar, torli urma chang cholg'usining prima, tenor, alt, bas, tanbur I-II, torli-mizrobli prima ruboblar, afg'on rubobi va qashqar ruboblari, shuningdek dutorlar oilasi: prima, sekunda, alt, tenor, bas, kontrabaslar, damli puflama asboblari nay, pikkalo, goboy, klarnet, surnay, qo'shnay asboblari kiritildi va shu musiqa cholg'ulari ijrosida turli halqlar musiqasini ijro etish imkoniyatlari yaratildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Samadov R. Zarblar xazinasi: o'quv-metodik qo'llanma. Musiqa, - Toshkent-2011[1]
2. Samadov R. An'anaviy doira ijrochiligi: kasb-hunar kollejlari uchun o'quvqo'llanma. Bilim mashriyoti, - Toshkent: 2001[2]
3. Sayfitdinov T. Doira ijrochiligi san'ati. Oq'uv qo'llanma. «FAYLASUFLAR». - Toshkent: 2020[3]
4. Karomatov F. O'zbek chlg'uchilik musiqasi. Moskva., Muzika 1980[4]

